

Novelty Considering the chronological framework of the research and its scientific novelty, there are still no fundamental scientific works on this topic. It has been found the research issues has not received its proper place in the scientific discourse, and its study is very important in the context of the dramatic events of the current Russian-Ukrainian war.

The practical significance. The understanding of previous experience will enable us to single out the key vectors of new directions of work with collective memory in public space and in which artistic forms, consistent with time, it can be embodied. Ukrainian scientists and art educators may find the information contained in this article useful for developing art practices in public spaces. The material can also be used for the special courses for the students, in particular future sculptors.

Key words: monuments, memorials, sculpture, public space, modern art, cultural memory, art object, artistic practices, realism, Ukrainian art.

Надійшла до редакції 2.10.2023 р.

УДК 94(438):719]:340.5(438:477)

ПОНЯТТЯ «ПАМ'ЯТКА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ» У ЗАКОНОДАВСТВІ ПОЛЬЩИ ТА УКРАЇНИ¹

Вар'ян Оксана Олександрівна – заступник директор КЗ «Запорізький обласний центр охорони культурної спадщини» ЗОР, м. Запоріжжя,
<https://orcid.org/0000-0001-8380-2874>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v47i.737>
melita16@ukr.net

Розглядається пам'яткоохоронне законодавство Республіки Польщі у порівняльному аспекті з законодавчими нормами України. Проаналізовано особливості здійснення обліку пам'яток на рівні держави, воєводства, гміни. Відзначено, що на рівні воєводства та гміни здійснюється облік всіх пам'яток, незалежно від включення їх у реєстр. Наведено представлене у польському законодавстві трактування «пам'ятки», його змістовне та правове співвідношення з термінологією українського законодавства; охарактеризовано видову класифікацію пам'яток. Окреслено підходи та проблемні питання у визначенні критеріїв пам'ятки. Виокремлено законодавчі норми, які можуть бути застосовані для вдосконалення системи обліку та охорони пам'яток в Україні.

Ключові слова: пам'ятка культурної спадщини, облік пам'яток, реєстр пам'яток, критерії пам'ятки культурної спадщини, охорона пам'яток культурної спадщини, план просторового розвитку території.

Актуальність проблеми. Одним із проявів відповідального ставлення держави до збереження, зміцнення, розвитку національної ідентичності та громадянської єдності є державна політика у сфері охорони культурної спадщини. Інструментами реалізації її вважаємо наявність дієвої структури органів охорони культурної спадщини, системи обліку пам'яток, програм їх збереження та розвитку.

Метою даної статті є дослідження пам'яткоохоронного законодавства Республіки Польща в частині визначення поняття пам'ятка культурної спадщини та розбудови системи обліку пам'яток; порівняльний аналіз його із нормами та підходами українського законодавства в сфері охорони культурної спадщини. Відзначимо, що наше дослідження стосується матеріальної культурної спадщини та, передусім, нерухомих пам'яток.

Джерельну базу дослідження складають нормативно-правові акти України та Республіки Польща у сфері охорони культурної спадщини, зокрема, Закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток, Закон Республіки Польща «Про охорону пам'яток та опіку над пам'ятками» від 23.07.2003, Постанова Міністра культури та національної спадщини Республіки Польща від 26.05.2011 про ведення реєстру пам'яток, державного, воєводського та гмінного обліку пам'яток, а також національного списку пам'яток викрадених або незаконно вивезених за кордон [2, 3, 7, 8, 27, 31].

Питання обліку пам'яток культурної спадщини у польському законодавстві розглядається у статтях К. Заласінською та Я. Брудніцкім [23], А. Глущевською [17], а також у контексті загального дослідження пам'яткоохоронного законодавства у спеціальній монографії К. Заласінської [37]. П. Понятовським проаналізовано трактування поняття пам'ятки у судових справах [25]. Архітектором М. Вітвіцьким на підставі власного досвіду розроблено критерії до пам'яток культурної спадщини для включення їх до реєстру [32]. Юридичні аспекти охорони пам'яток у формі розробки планів просторового розвитку стали предметом уваги А. Фогель [23], А. Козень [19], проблематика повноважень органів місцевого самоврядування – М. Карч-Качмарек [18].

В українському законодавстві до визначення поняття «пам'ятки культурної спадщини» вдавались С. Кот, О. Жукова [6; 11]. Категорія автентичності пам'ятки на прикладі пам'яток архітектури осмислена Л. Прибегою, який запропонував власне визначення даному поняттю [9]. Проблемні питання формування

Державного реєстру нерухомих пам'яток України висвітлювались Л. Савостіною, О. Попельницьким, А. Семенчук [12; 13; 14]. НДІ пам'яткоохоронних досліджень у 2012 р. опубліковано детальні «Класифікатори» нерухомих об'єктів культурної спадщини України», які мали стати базою автоматизованої системи реєстру [5]. Підходи до класифікації матеріальних пам'яток культурної спадщини та аналіз практики їх виявлення розроблялись у статтях С. Руденка [10; 11].

Регулювання пам'яткоохоронної діяльності в Україні визначає Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III (із змінами, далі – Закон України), а також профільний та, певною мірою, допоміжний Закон України «Про охорону археологічної спадщини» від 18.03.2004 № 1626-IV, у Польщі – Закон «Про охорону пам'яток та опіку над пам'ятками» від 23.07.2003 (Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, далі – Закон RP) [2, 3, 31].

Підзаконними актами, які охоплюють питання обліку пам'яток в Україні – наказ Міністерства культури України від 11.03.2013 № 158 Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини, Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток від 22.05.2019 № 452, у Польщі – Постанова Міністра культури та національної спадщини від 26.05.2011 про ведення реєстру пам'яток, державного, воєводського та гмінного обліку пам'яток, а також національного списку пам'яток викрадених або незаконно вивезених за кордон [7, 8, 27].

Закон України регулює питання обліку та охорони нерухомих пам'яток культурної спадщини, а також пов'язаних із ними рухомих об'єктів, відокремлення яких неможливе без втрати цінності об'єкта. Сфера дії Закону RP охоплює пам'ятки рухомі, нерухомі та, як окрему категорію, археологічні (art. 8) [31]. Наведені у законах сфери регулювання демонструють, що польське законодавство більш широко трактує поняття пам'ятки культурної спадщини.

У польському законодавстві структура органів охорони представлена двома рівнями:

- на рівні держави – Міністерство культури та національної спадщини та діючий в структурі міністерства генеральний консерватор пам'яток;

- на рівні воєводства – воєводський консерватор пам'яток, при якому діє управління охорони пам'яток та можуть створюватись філії – делегатури. Так, воєводське управління охорони пам'яток у Кракові має територіальна філії у Тарнуві, Новому Таргу, Новому Сончі. Сама структура управління демонструє сферу дії закону. Безпосередню діяльність у сфері обліку та охорони пам'яток в управлінні охорони пам'яток здійснюють відокремлені за напрямками діяльності структурні підрозділи: відділ інспекції нерухомих пам'яток; відділ інспекції рухомих пам'яток; відділ інспекції пам'яток археологічних; відділ експертизи творів мистецтва, антикварних транспортних засобів та пам'яток техніки; відділ антикварних транспортних засобів та пам'яток техніки; відділ реєстру та документації нерухомих пам'яток; відділ історичних зелених насаджень; відділ виявлення пам'яток.

Повноваження в сфері охорони пам'яток можуть бути делеговані на рівень місцевого самоврядування. Так, у Малопольському воєводстві призначені міські консерватори у Кракові, Закопане, Олькуші, а також окремо – консерватор пам'яток Вавельського пагорбу та консерватор музею краківських солеварень (Żup Krakowskich). Це професійні особи, мета діяльності яких – вчасне реагування на загрози для пам'яток, здійснення консерваторського нагляду та ведення гмінного обліку [33]. Окрім того, органам самоврядування надано право призначати та відкликати громадських опікунів пам'яток [36].

Визначена в українському законодавстві структура органів охорони культурної спадщини, подібно до польської, має рівні державний, обласний та районний, місцевого самоврядування. Так, згідно ст. 3 Закону України спеціально уповноваженими органами охорони культурної спадщини є:

- Центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони культурної спадщини. Фактично мова йде про Міністерство культури України з уповноваженими на реалізацію відповідних функцій структурними підрозділами.

- Орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим, відокремлений у зв'язку з тим, що Крим є автономною територією у складі республіки.

- Обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації.

- Виконавчий орган сільської, селищної, міської ради.

Повноваження кожного органів охорони культурної спадщини кожного рівня (прямі та делеговані) чітко визначені у ст. 5 та ст. 6 Закону України. Навіть визначено право призначати громадських інспекторів (ч. 1 ст. 8 Закону України) для спостереження за станом зберігання та використання пам'яток, їх територій і зон охорони [2]. Однак за визначеною структурою та розподіленими функціями немає реального наповнення, а відтак сама ідея спеціально уповноважених органів охорони культурної спадщини на практиці є маргіналізованою. Адже повноваження органів охорони культурної спадщини покладені на універсальні структурні підрозділи у сфері культури (відділи культури, назви і обсяг повноважень яких на рівні місцевого самоврядування інколи взагалі

зводиться до блоку «гуманітарний відділ»). Наслідком такої внутрішньої політики є, зокрема, розподіл повноважень в частині обліку та охорони пам'яток різних видів між різними структурними підрозділами обласних та районних державних адміністрацій, ОМС².

Зміст, вкладений у формулювання мети обліку, відображає ставлення держави до пам'ятоохоронної сфери в цілому. Закон RP визначає, що «основною метою обліку є збирання та опрацювання важливою інформації про історичні об'єкти, необхідних для здійснення планової політики і консерваторської діяльності, в т.ч. на етапі підготовки досліджень умов та напрямків просторового розвитку, а також підготовки програм збереження пам'яток воєводствами, повітами та гмінами» [38]. Отже, облік існує не заради обліку як такого, а заради збереження пам'яток та розвитку територій. Пам'ятки розглядаються як складовий елемент потенціалу територій.

В українському законодавстві передбачені наступні форми обліку об'єктів культурної спадщини:

1. Державний реєстр нерухомих пам'яток України за категоріями національного та місцевого значення;

2. Перелік пам'яток культурної спадщини, взятих на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності Законом України, до вирішення питання про включення (не включення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (або ж взятих на облік відповідно до Закону УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури»), далі – Перелік;

3. Перелік об'єктів культурної спадщини (щойно виявлені об'єкти культурної спадщини).

Ведення Державного реєстру нерухомих пам'яток України (занесення до реєстру та вилучення з нього, внесення змін до відомостей про пам'ятку) належить до повноважень Міністерства культури та інформаційної політики України. Ведення ж Переліку пам'яток культурної спадщини, що перебувають на обліку відповідно до Закону УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» та Переліку об'єктів культурної спадщини (щойно виявлених) є повноваженнями органів охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій [2; 7].

У Законі RP (art. 7) види обліку визначаються формами охорони. Відповідно, формами охорони є:

1) запис до реєстру пам'яток. На відміну від українського законодавства ведення такого реєстру належить до повноважень регіональних органів влади – здійснюється воєводським консерватором пам'яток.

1а) запис до Списку культурних цінностей (wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa);

2) визнання пам'яткою історії (uznanie za pomnik historii), що є еквівалентом пам'ятки національного значення;

3) утворення парку культури;

4) встановлення охорони у місцевому плані просторового розвитку або у рішенні про визначення місця інвестиції (будівництва) суспільного призначення, рішенні про умови забудови, рішенні про дозвіл на реалізацію будівництва доріг, рішенні про визначення локалізації залізничних колій або рішенні на дозвіл реалізації будівництва у сфері аеропорту загального користування [31].

Відзначимо тяглість у веденні реєстру пам'яток культурної спадщини у Польщі. Реєстр пам'яток культурної спадщини, як форма їх охорони, був запроваджений у липні 1928 р. і відтоді продовжує наповнюватись [34]. Початкові записи в реєстр, на відміну від сучасних, не супроводжувались відображаючими пам'ятоохоронні обмеження записами у поземельні книги [29]. І тут визнаємо, що нам вкрай не вистачає такої тяглості та адекватно контрольованої самоврядності. Адже попри пропоновані законодавством способи внесення пам'яток культурної спадщини, що перебувають у Переліку до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (у спосіб їх інвентаризації та розробки нової облікової документації (редакція 2013 р.) або автоматичного включення (редакція 2019 р.), що передбачали різні редакції Порядку обліку об'єктів культурної спадщини – інтеграції таких пам'яток до реєстру так і не відбулось [7]. У першому випадку причиною стали затягування термінів розгляду документації та видання наказів про включення до реєстру міністерством (подана документація лежить у міністерстві десятиліттями) або відсутність фінансування на інвентаризацію пам'яток та розробку нової документації. У другому – чітко не окреслені юридичні аспекти (адже попри численні форми переліків, які подавались до міністерства для автоматичного включення пам'яток до реєстру, автоматичного включення так і не відбулось).

Фактично, облік пам'яток у Польщі реалізується на рівні:

а) держави або ж профільного міністерства – Генеральний консерватор пам'яток здійснює облік пам'яток, розташованих на території держави, у формі збору облікових карток пам'яток, що перебувають на обліку у воєводствах;

б) воєводства – воєводський консерватор пам'яток забезпечує ведення реєстру нерухомих пам'яток та здійснює облік всіх пам'яток на території воєводства (воєводський облік пам'яток) у формі складання облікових карток пам'яток;

в) гміни (або ж іншого органа місцевого самоврядування), де війт (бурмістр або президент міста) здійснюють облік пам'яток гміни у формі збору адресних карток пам'яток – нерухомих пам'яток, включених до реєстру воєводства; інших нерухомих пам'яток, що перебувають на обліку воєводства; інших нерухомих пам'яток, визначених війтом (бурмістром, президентом міста) за погодженням із воєводським консерватором пам'яток (art. 22) [31]. Адресні картки містять ключову інформацію про пам'ятку. Вони запроваджені у 1980-х роках для полегшення ідентифікації та визначення цінності пам'яток воєводськими консерваторами, а на даний час є доповненням до облікової документації [15]. Об'єкти, що перебувають на гмінному обліку, мають враховуватись у дослідженнях напрямів просторового розвитку гміни, включатись до стратегії розвитку гміни та плани просторового розвитку населених пунктів; програми охорони пам'яток. Визначені у стратегії розвитку та плані просторового розвитку рішення мають забезпечувати збереження і належне використання пам'яток; сприяти залученню фінансування для забезпечення збереження пам'ятки; надавати податкові пільги власникам пам'ятки. Плани просторового розвитку визначаються запорукою єдиного підходу до забезпечення охорони пам'яток та пов'язаних із ними територій, зокрема, перед загрозою нових забудов. Таким чином, гмінний облік пам'яток виступає інструментом охорони пам'яток, у т. ч. тих, що не перебувають у реєстрі. Звернемо увагу, що правові засади гмінного обліку пам'яток є предметом дискусії у польському суспільстві [35, 16; 19; 135-140; 18; 407].

Статусу «щойно виявлений об'єкт культурної спадщини» у польському законодавстві немає. Однак є важлива норма про тимчасову охорону пам'яток до включення їх в реєстр – від дня відкриття провадження у справі про запис пам'ятки до реєстру до дня, коли рішення у цій справі набуде законної сили, на пам'ятці, якої стосується провадження, забороняється здійснення робіт із консервації, реставрації, будівельних робіт і здійснення іншої діяльності, яка може спричинити зміну структури або вигляду пам'ятки (art. 10a) [31]. Цікаво, що оскаржити початок процедури внесення пам'ятки до реєстру неможна. Однак, наявна практика звернень до суду щодо скорочення терміну вирішення питання про внесення до реєстру, а отже – часу перебування пам'ятки під тимчасовою охороною. Іншою нормою, яку було б доцільно імплементувати в українське законодавство, є право воєводського консерватора пам'яток призупинити проведення консерваторських, реставраційних або будівельних робіт на пам'ятці, не внесеної до реєстру та відносно якої не розпочато процедуру внесення до реєстру, якщо така пам'ятка може відповідати вимогам включення до реєстру, а провадження таких робіт спричинить її істотну зміну або знищення [34].

Суттєвим є те, що обмеження права власності, до якого призводить внесення пам'ятки у реєстр, компенсується правом на податкові пільги. Умови їх отримання досить прості. По-перше, земельна ділянка або будівля (які є предметом оподаткування) мають бути внесені до реєстру індивідуально. По-друге, утримання та зберігання пам'ятки має здійснюватись відповідно до законодавства. По-третє, пам'ятка не повинна використовуватись у господарських цілях [29].

Розглянувши загальний підхід до структури органів охорони пам'яток культурної спадщини та системи обліку пам'яток, звернемось до тлумачення категорії «пам'ятка» на законодавчому рівні обох держав, класифікації пам'яток та визначенні критеріїв до пам'ятки. Українське законодавство вирізняє поняття об'єкта та пам'ятки культурної спадщини. Об'єкт культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність. Пам'ятка відображає юридичний статус об'єкта, пам'ятка – це об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом, до вирішення питання про включення (не включення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [2].

Закон RP визначає пам'ятку як нерухомість або річ рухома, їх частини або комплекси, які є творінням людини або пов'язані з її діяльністю і являють собою свідство минулої епохи або події, збереження яких становить суспільний інтерес з огляду на наявну цінність історичну, мистецьку або наукову (art. 3) [31]. У польському законодавстві поняття пам'ятки є, передусім, змістовним, а не правовим. Пам'яткою може вважатись будь-який об'єкт, що відповідає поданим у визначенні закону критеріям.

Закон України передбачає декілька видів класифікації пам'яток:

I. За видом: археологічні, історичні, об'єкти монументального мистецтва, об'єкти містобудування, об'єкти садово-паркового мистецтва, ландшафтні, об'єкти науки і техніки.

II. За типом: споруди (витвори), комплекси (ансамблі), визначні місця.

III. За категорією: національного та місцевого значення. Окрему групу у даному контексті становлять щойно виявлені пам'ятки, які до моменту внесення їх до Реєстру не поділяються за категоріями [2].

Закон RP демонструє інший підхід до типологізації пам'яток, наводячи переліки типів об'єктів, що визнаються нерухомими, рухомими та археологічними. До категорії нерухомих включені:

1) пам'ятки нерухомі, зокрема:

a) культурні ландшафти;

b) міські та сільські системи забудови, будівельні комплекси;

c) твори архітектури та будівництва;

d) твори оборонного будівництва;

e) об'єкти техніки, особливо копальні, металургійні підприємства, електростанції, інші промислові підприємства;

f) кладовища;

g) парки, сади та інші форми запроектованого озеленення;

h) місця пам'яті історичних подій або діяльності видатних особистостей чи інституцій.

2) пам'ятки археологічні, зокрема:

a) польові залишки доісторичних та історичних поселень;

b) кладовища;

c) кургани;

d) релікти господарської, релігійної та мистецької діяльності.

Третя група – рухомі пам'ятки, перебуває за межами дії Закону України «Про охорону культурної спадщини», тому визначити паралелі або протиріччя двох законодавств у даному аспекті не можемо. Попри те, навести перелік пам'яток даної групи вважаємо за потрібне, аби продемонструвати широку сферу дії закону. Так, до рухомих пам'яток належать:

a) твори образотворчого мистецтва, художніх промислів і прикладного мистецтва;

b) колекції предметів, зібраних та впорядкованих відповідно до концепцій людей, які створили ці колекції;

c) нумізматичні та історичні сувеніри, зокрема, військові предмети, штандарти, печатки, відзнаки, медалі та ордери;

d) витвори техніки, зокрема пристрої, види транспорту або машини і пристрої, що є свідченням матеріальної культури, характерної для давніх та нових форм господарювання, документуючими рівень науки і розвитку цивілізаційного;

e) матеріалами бібліотечними, визначеними ст. 5 закону від 27 червня 1997 р. про бібліотеки (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479);

f) музичні інструменти;

g) твори народного мистецтва та промислів, а також інші етнографічні об'єкти;

h) предмети, пов'язані з історичними подіями, діяльністю визначних особистостей та установ [31].

Рухомі пам'ятки можуть бути частиною музейного або архівного фонду [26].

У польському законодавстві не прописаний поділ пам'яток за категоріями місцевого або національного значення. Водночас, є еквіваленти. Пам'ятки, включені до реєстру на рівні воєводства, є аналогією українських пам'яток за категорією місцевого значення. Категорії пам'яток національного значення відповідає поняття «romnik historii» – нерухома пам'ятка, що має понад регіональне значення [20].

Пам'ятка, що претендує на внесення до реєстру з метою її подальшої охорони та збереження, повинна мати вищу від інших об'єктів такого типу цінність. Включення пам'ятки до реєстру надає їй особливого правового статусу – пам'ятка перебуває під охороною, а держава отримує підстави втручатись у право власності особи, що є її власником або утримувачем. Відмінним від української практики є наявність поняття воєводського та гмінного обліку пам'яток. Так, воєводський облік пам'яток повинен включати всі розташовані на території воєводства пам'ятки, – тобто, навіть такі, що не включені до реєстру пам'яток. Облік усіх пам'яток на території воєводства має надати можливість визначити їх ієрархію цінності для відбору тих, що потребують охорони на рівні реєстру. Водночас, навіть включення пам'ятки до воєводського обліку поза реєстром покладає на їх власників ряд обов'язків [26]. З огляду на це, наявні усталені форми облікової картки для пам'яток, вписаних до реєстру та пам'яток, що не вписані до реєстру [15]. Важливо, що вилучення з реєстру пам'яток, як і в Україні, відбувається за рішенням

профільного міністра, що засвідчує втрату пам'яткою цінності. Подібні рішення, щодо пам'яток, які перебувають на воєводському обліку, ухвалює консерватор пам'яток.

Єдиною вимогою внесення пам'ятки до реєстру постає визнання відповідності її визначеному Законом RP поняттю пам'ятки або ж – наявність хоча б однієї з трьох цінностей: історичної, мистецької або наукової, що обумовлюють зацікавленість суспільства у збереженні об'єкту для прийдешніх поколінь. Важливо, що критерій давності та матеріальної цінності до пам'ятки в обидвох законодавствах не застосовується [26]. Однак, як зазначають польські пам'яткознавці, наведений в Законі RP термін характеризує пам'ятку як таку, що робить незрозумілим як відокремити пам'ятку взагалі та пам'ятку, що потребує набуття охоронного статусу у спосіб внесення до реєстру, зокрема. Фактично, спеціальні критерії для включення пам'ятки до реєстру не розроблені. Воєводський консерватор пам'яток самостійно ухвалює рішення про доцільність внесення пам'ятки до реєстру. Законодавець не зобов'язує його залучати інших фахівців або дорадчі органи. Відповідно, для проведення кваліфікації консерваторам рекомендують звертатись до критеріїв оцінки цінності пам'яток. «Доктриною консерваторів» щодо визначення загальної культурної цінності об'єкта називають роботу консерватора пам'яток, архітектора М. Вітвіцького [34].

Пропонуючи свою статтю як привід для професійної дискусії з метою визначення єдиних критеріїв оцінки цінності пам'ятки, М. Вітвіцький відзначає, що питання розрізнення об'єкту історичного або ж «давнього» та пам'ятки – теж «давнього» об'єкту, але віднесеного до таких, що потребують охорони, має вирішуватись у процесі оцінки під час процедури запису до реєстру. Водночас, проаналізовані ним записи до реєстру містять дві групи типових помилок: багато записів не надають переконливих підстав включення об'єкту до реєстру або ж не містять докладного опису об'єкту та його цінності [32; 78]. Закон RP вирізняє загальні критерії пам'ятки – наявність історичної, мистецької або наукової цінності. М. Вітвіцький пропонує при включенні до реєстру керуватись критерієм виключності – наявності виняткової цінності (вищої за інші об'єкти такого ж типу) не лише для спеціалістів, а й для громадянської спільноти. Для визначення історичної цінності базовим постає критерій автентичності історичної сутності об'єкта, або ж його структури та матеріалу; автентичності форми; автентичності функціонального використання. Наступним пропонованим критерієм є матеріальне вираження історичного характеру та функції об'єкта або ж втілення нематеріальних цінностей, якщо об'єкт пов'язаний з певними історичними подіями або особами. Історичну цінність об'єкта на рівні місцевому, регіональному, державному М. Вітвіцький пропонує визначати через 3 поняття – документ історії, свідчення історії, німий свідок історії. Мистецьку цінність визначають декоративні та інженерні елементи, що справляють, в т.ч., емоційне враження (оздоблення, просторове планування). Так, мистецьку цінність пам'яток архітектури характеризують: розташування на місцевості; композиція будівлі; композиційне вирішення внутрішнього простору; конструкція; матеріали; стилістичне вирішення в цілому та декоративних елементів; мистецька характеристика зв'язку з оточенням. Наступним критерієм є визначення цінності ландшафту, пов'язаного з пам'яткою – його автентичності та естетичної складової. Окрім того, об'єкт може мати цінність наукову та освітню. Виразником утілення пам'яткою нематеріальних цінностей є значення релігійне, історичне (в т.ч. патріотичне), символічне, естетичне. Подібно до українських пам'яткоохоронців, М. Вітвіцький зауважує, що вік об'єкта не рівнозначний цінності та не є підставою вважати його пам'яткою [32; 80-96].

Наведені М. Вітвіцьким критерії пам'ятки є близькими до тих, що визначає українське законодавство. Так, об'єкти культурної спадщини, що претендують на занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, мають відповідати критерію автентичності, а також хоча б одному з наступних критеріїв:

- мали вплив на розвиток культури певного населеного пункту чи регіону;
- пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю людей, які зробили значний внесок у розвиток культури певного населеного пункту чи регіону;
- є культурною спадщиною національної меншини чи регіональної етнічної групи [8].

Підставою включення пам'ятки до реєстру у польському законодавстві є протокол огляду, в українському – акт стану збереження [7; 34].

На відміну від пам'яток, унесених до реєстру воєводським консерватором пам'яток (аналог пам'яток місцевого значення в українському законодавстві), для пам'яток національного значення – Pomnik Historii – наявні затверджені Радою охорони пам'яток у 2005 р. критерії та процедура прийняття. Категорія «Pomnik Historii» у польському законодавстві вважається вищою формою охорони. З огляду на значимість статусу, рішення про його присвоєння ухвалює безпосередньо Президент Польщі за поданням міністра культури та національної спадщини. Кваліфікацію пам'ятки мають засвідчити дві пам'яткоохоронні структури – Національний інститут спадщини та Рада охорони пам'яток, що діє при

профільному міністрі. На статус Pomnik Historii може претендувати об'єкт, комплекс, просторовий уклад або територія, уже внесені до реєстру або мають статус парку культури. Окрім того, для просторових укладів або територій мають бути затверджені плани просторового розвитку.

Міністерство скеровує отримане від воєводського консерватора пам'яток подання (документацію номінованого об'єкта та лист-висновок воєводського консерватора пам'яток, який є посередником між ініціатором та міністерством) до Національного інституту спадщини (NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa), який розглядає його на відповідність пам'ятки критеріям, документації вимогам. Подання, схвалені NID, скеровуються до Ради охорони пам'яток для її позитивного висновку. І тільки після цього NID готує проект розпорядження Президента з обґрунтуванням та графічними додатками, який, в подальшому, буде скерований міністерством до Президента [24].

Критеріями визнання пам'ятки за Pomnik Historii є її понад регіональне значення; висока історична, наукова, мистецька цінність, а також те, що пам'ятка:

1. Збережена або незначно змінена початкова просторова композиція.
2. Виконана в єдиному стилі або має визначені й гармонічні нашарування.
3. Органічно вписана у міський простір або ландшафт та зберегла початковий зв'язок з оточенням.

4. Є роботою видатних діячів (архітекторів, планувальників, ландшафтних архітекторів, садівників, ін.).

5. Добре збережена або перебуває в стані, придатному для ревалоризації. Водночас, незадовільний технічний стан об'єкта не є підставою для відмови у визнанні його пам'яткою.

6. Є предметом консерваційного догляду [20].

Критерії, які визначає українське законодавство до об'єктів, що претендують на статус пам'ятки національного значення, частково схожі, частково відмінні із польськими. Обов'язковою умовою є автентичність пам'ятки – збереження форми та матеріально-технічної структури пам'ятки, історичних нашарувань, яка відповідає пунктам 1-2 польських критеріїв. Також пам'ятка має відповідати хоча б одній з ознак:

- мала значний вплив на розвиток культури країни;
- безпосередньо пов'язана з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю людей, які зробили значний внесок у розвиток національної культури;
- репрезентує шедевр творчого генія, є етапним твором видатних архітекторів чи інших митців;
- є витворами зниклої цивілізації чи мистецького стилю [8].

Видова різноманітність об'єктів, які можуть претендувати на статус пам'ятки національного значення у Польщі, вкрай широка:

1. Культурні ландшафти, міські та сільські уклади і будівельні комплекси.
2. Твори архітектури та будівництва, а також комплекси таких творів, які характеризуються єдністю стилістичною, функціональною або конструкційною.
3. Твори оборонного будівництва.
4. Об'єкти промислової спадщини, цивільної та водної інженерії.
5. Парки і сади.
6. Кладовища.
7. Місця, пов'язані з історичними подіями або діяльністю видатних осіб або інституцій.
8. Археологічні пам'ятки (залишки доісторичних та історичних поселень, кладовища, кургани, предмети господарської, культової або мистецької діяльності) [20].

Вагому роль у охороні пам'ятки польські пам'яткоохоронці відводять змістовності рішення про включення її у реєстр. Окрім юридичних аспектів, яким має відповідати такий документ, потребують компетентного підходу визначення:

1. Предмету охорони або ж того, що саме підлягає охороні.
2. Території пам'ятки або простору, що перебувають під охороною (обов'язковий графічний додаток із чітким окресленням меж).
3. Обґрунтування запису у реєстр – чому саме ця пам'ятка потребує охорони саме у таких межах [29].

Процедура зняття пам'ятки з державного обліку подібна до української у тій частині, що відповідне рішення має приймати профільний міністр; у польському варіанті – уповноважений ним генеральний консерватор пам'яток. Підставами зняття пам'ятки або її частини з обліку можуть бути:

- руйнування пам'ятки, внаслідок якого була втрачена його цінність;
- помилкове включення до реєстру, підстави якого будуть скасовані подальшими дослідженнями пам'ятки;

- охоплення пам'ятки іншими режимами охорони: включення пам'ятки до музейного фонду; включення пам'ятки до Списку культурних цінностей; включення пам'ятки до національного бібліотечного фонду [28].

Отже, національні законодавства України та Республіки Польщі у сфері обліку та охорони пам'яток культурної спадщини мають свої особливості, а відтак – переваги та недоліки, обумовлені особливостями історичного розвитку та державного управління. Проведений аналіз польського пам'яткоохоронного законодавства дозволяє виокремити законодавчі норми, які можуть бути імпліментовані в українське законодавство заради вдосконалення системи обліку та охорони нерухомих пам'яток культурної спадщини. *Першим* відзначимо наявність єдиного органу охорони культурної спадщини для всіх видів пам'яток, що є окремим структурним підрозділом (на противагу загальним відділам/департаментом культури в українських органах державної влади та місцевого самоврядування). Така уніфікованість, посилена інституційною самостійністю спроможна забезпечити більшу ефективність роботи і комплексний підхід до питань обліку та охорони пам'яток. *Другий аспект* – ведення переліків всіх об'єктів історико-культурної спадщини в межах адміністративної одиниці, які можуть претендувати на набуття статусу щойно виявленого об'єкта або пам'ятки культурної спадщини після проведення додаткових досліджень. Недоліком польського законодавства є відсутність розрізнення поняття пам'ятки та пам'ятки, що відповідає вимогам занесення до реєстру; подібно як і не розробленість критерії до пам'яток для занесення їх до реєстру. Однак, практика обліку усіх наділених історико-культурною цінністю об'єктів гміни та воєводства, є досить перспективною. Її аналогом в українських реаліях є багатотомне видання Звід пам'яток історії та культури України, робота над яким ведеться з 1980-х років. Однак, у зв'язку з браком фінансування проект Зводу залишається не реалізованим у більшості областей; поза тим – є жодним чином не пов'язаним з законодавчо визначеним обліком пам'яток культурної спадщини. *Третє*, – внесення об'єктів культурної спадщини, що перебувають на воєводському та гмінному обліку, але не включені до реєстру, до планів просторового розвитку; охоплення їх програмами збереження пам'яток. Врахування у містобудівній документації, зокрема, у планах просторового розвитку територій усіх об'єктів історико-культурної спадщини, в т.ч. тих, що перебувають на державному обліку, та охоплення їх режимами охорони – запорука збереження самих пам'яток, історичних ландшафтів, системи планування простору. Цінність можливості фінансування реставрації або ремонту таких пам'яток в рамках обласних або місцевих програм фінансування переоцінити важко. *По-четверте*, перспективною є норма про тимчасову охорону пам'яток до включення їх до реєстру, яку може упередити умисне знищення або пошкодження нерухомих об'єктів їх власниками до набуття ними статусу щойно виявленого об'єкта культурної спадщини або пам'ятки. *П'яте*, – право призупинити проведення робіт на пам'ятці, не внесеної до реєстру та відносно якої не розпочато процедуру внесення до реєстру, якщо така пам'ятка може відповідати вимогам включення до реєстру, а проведення таких робіт спричинить її істотну зміну або знищення. І, врешті, *шостий аспект* – наявність пільгового оподаткування власників або користувачів пам'ятки (їх «опікунів» у польському законодавстві), як стимул забезпечення дотримання ними заходів із належного використання пам'ятки; можливості дофінансування ремонтно-реставраційних робіт на пам'ятці.

Примітки

¹ Публікація підготована в рамках реалізації дослідницької програми «Badaj w Polsce» за підтримки Centrum Dialogu im. Juliusza Mieroszewskiego (договір № 14/2023).

² Альтернативою могли б стати обласні центри охорони культурної спадщини, створені у деяких областях України у 1990-х роках (так, Запорізький обласний центр охорони культурної спадщини створено у 1994 р.). Однак, всі останні роки центри охорони культурної спадщини боролися за збереження інституційної діяльності на тлі бажання органів державної влади та місцевого самоврядування «економити на культурі».

Список літератури

1. Жукова О.В. Пам'ятки історії та культури України як специфічний вид культурної цінності. *Культура України*. 2011. Вип. 33. С. 35-41.
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III (із змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.
3. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» від 18.03.2004 № 1626-IV (із змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text>.
4. Інституційні та правові проблеми збереження культурної спадщини. *Нац. ін-т стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/instituciyni-ta-pravovi-problemi-zberezheniya-kulturnoi>.
5. Класифікатор нерухомих об'єктів культурної спадщини України. Київ, 2012. 80 с.
6. Кот С. Теоретичні проблеми пам'яткознавства. *Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика*. Київ, 2007. С. 7-64.

7. Наказ Міністерства культури України Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини від 11.03.2013 № 158 (із змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-13#Text>
8. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток від 22.05.2019 № 452. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2019-%D0%BF#Text>.
9. Прибега Л. Поняття автентичності в архітектурному пам'яткознавстві і реставрації. *Українська акад. мистецтва*. 2022. № 31. С. 7-14.
10. Руденко С.Б. Про класифікацію матеріальних історико-культурних пам'яток. *Праці Центру пам'яткознавства*. Київ, 2009. Вип. 15. С. 292-304.
11. Руденко С.Б. Про виявлення пам'яток і зворотні процеси. *Наук. зап. НАУКМА*. 2017. Т. 191. С. 83-89.
12. Савостіна Л.Є. Порядок обліку нерухомих об'єктів культурної спадщини. Реалії та перспективи. *Праці наук.-дослідного ін-ту пам'яткоохоронних досліджень*. Київ, 2012. Вип. 7. С. 322-335.
13. Савостіна Л.Є., Попельницький О.О. Проблеми формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України. *Праці наук.-дослідного ін-ту пам'яткоохоронних досліджень*. Вінниця, 2011. Вип. 6. С. 504-513.
14. Семенчук А. О. Теорія і практика набуття статусу «пам'ятки» об'єктом культурної спадщини. *Праці Центру пам'яткознавства*. Київ, 2012. Вип. 21. С. 11-17.
15. Dokumentacja ewidencyjna. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konserwator*. URL: <https://konserwator.nid.pl/dokumentacja-ewidencyjna>.
16. Dr hab. K. Zalasinska: wyrok TK musi być przyczynkiem do dyskusji o kwestiach ustrojowych w ochronie zabytków. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorzad.nid.pl/baza_wiedzy/dr-hab-k-zalasinska-wyrok-tk-musi-byc-przyczynkiem-do-diskusji-o-kwestiach-ustrojowych-w-ochronie-zabytkow/.
17. Głównowska A. Wpis indywidualny a wpis obszarowy do rejestru zabytków w świetle wybranych przykładów z orzecznictwa sądów administracyjnych. *Studia Iuridica Toruniensia*. Т. XXVII. P. 59-76.
18. Karcz-Kaczmarek M. Ochrona zabytków nieruchomych jako zadanie samorządu terytorialnego. *Zagadnienia wybrane*. P. 397-412.
19. Kozień A. Pogranicza ochrony zabytków nieruchomych oraz dóbr kultury współczesnej w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. *Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ*. 2019. № 1. P. 132-148.
20. Kryteria wyboru ustalone przez Radę Ochrony Zabytków. *PREZYDENT.PL. Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*. URL: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/polityka-historyczna/pomniki-historii/kryteria-wyboru>.
21. Kwiatkowska-Kopka B. Pomnik historii – i inne formy nobilitacji zabytku jako priorytety na rzecz powszechnego dostępu do dziedzictwa i jego promocji. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation*. 2015. № 43. P. 98-109.
22. Lorek A. Czym jest zabytek i jakie są jego rodzaje? *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorzad.nid.pl/baza_wiedzy/czym-jest-zabytek-i-jakie-sa-jego-rodzaje/.
23. Ochrona zabytków – aspekty materialnoprawne i procesowe. *Studium Konserwatorskie / red. K. Zalasinska*. Warszawa, 2021. 278 p.
24. Pomniki historii. *Narodowy Instytut Dziedzictwa*. URL: <https://nid.pl/pomniki-historii/>.
25. Poniatowski P. Pojęcie zabytku w przepisach karnych ustawy z 23.07.2003 r. O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – problemy interpretacyjne i (nie)zgodność z zasadą nullum crimen sine lege certa. *Palestra*. 2021. № 4. URL: <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/4-2021/artukul/pojecie-zabytku-w-przepisach-karnych-ustawy-z-23.07.2003-r.-o-ochronie-zabytkow-i-opiece-nad-zabytkami-problemy-interpretacyjne-i-nie-zgodnosc-z-zasada-nullum-crimen-sine-lege-certa>.
26. Poradnik Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. *Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Krakowie*. URL: <https://www.wuoz.malopolska.pl/poradnikmwkz/>.
27. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. *OpenLEX*. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzuzdziennik-ustaw/prowadzenie-rejestru-zabytkow-krajowej-wojewodzkiej-i-gminnej-17710010>.
28. Skreślenie z rejestru zabytków. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorzad.nid.pl/baza_wiedzy/skreslenie-z-rejestru-zabytkow/.
29. Skutki decyzji o wpisie do rejestru zabytków. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorzad.nid.pl/baza_wiedzy/skutki-decyzji-o-wpisie-do-rejestru-zabytkow/.
30. Świdrak M. Jak młody może być zabytek? Przesłanki normatywne do stwierdzenia «dawności» zabytków nieruchomych. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*. 2017. № 3. P. 87-94.
31. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. *OpenLEX*. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/ochrona-zabytkow-i-opieka-nad-zabytkami-17051617>.
32. Witwicki M.T. Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków. *Ochrona zabytków*. 2007. № 1. P. 77-98.
33. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Krakowie. URL: <https://www.wuoz.malopolska.pl/>.
34. Wpis do rejestru zabytków. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorzad.nid.pl/baza_wiedzy/wpis-do-rejestru-zabytkow/.

35. Zadania własne samorządu gminnego w obszarze ochrony zabytków. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/zadania-wlasne-samorzadu-gminnego-w-obszarze-ochrony-zabytkow/.
36. Zadania własne samorządu powiatowego w obszarze ochrony zabytków. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/zadania-wlasne-samorzadu-powiatowego/.
37. Zalasinska K. Prawna ochrona zabytków nieruchomych w Polsce. Warszawa, 2010.
38. Zasady ewidencjonowania. Cel i zakres ewidencji. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konserwator*. URL: <https://konserwator.nid.pl/zasady-ewidencjonowania>.

References

- Zhukova O.V. Pamiatky istorii ta kultury Ukrainy yak spetsyfichniy vyd kulturnoi tsinnosti. *Kultura Ukrainy*. 2011. Vyp. 33. S. 35-41.
- Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny» vid 08.06.2000 № 1805-III (iz zminamy). *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.
- Zakon Ukrainy «Pro okhoronu arkhieolohichnoi spadshchyny» vid 18.03.2004 № 1626-IV (iz zminamy). *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text>.
- Instytutsiini ta pravovi problemy zberezhenia kulturnoi spadshchyny. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/instituciyni-ta-pravovi-problemi-zberezheniya-kulturnoi>.
- Klasyfikator nerukhomykh ob'ektiv kulturnoi spadshchyny Ukrainy. Kyiv, 2012. 80 s.
- Kot S. Teoretychni problemy pamiatkoznavstva. *Pamiatkoznavchi studii v Ukraini: teoriia i praktyka*. Kyiv, 2007. S. 7-64.
- Nakaz Ministerstva kultury Ukrainy Pro zatverdzhennia Poriadku obliku ob'ektiv kulturnoi spadshchyny vid 11.03.2013 № 158 (iz zminamy). *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-13#Text>
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia katehorii pamiatok vid 22.05.2019 № 452. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2019-%D0%BF#Text>.
- Prybieha L. Poniattia avtentychnosti v arkhitekturnomu pamiatkoznavstvi i restavratsii. *Ukrainska akademiia mystetstva*. 2022. № 31. S. 7-14.
- Rudenko S.B. Pro klasyfikatsiiu materialnykh istoriko-kulturnykh pamiatok. *Pratsi Tsentru pamiatkoznavstva*. Kyiv, 2009. Vyp. 15. S. 292-304.
- Rudenko S.B. Pro vyivlennia pamiatok i zvorotni protsesy. *Naukovi zapysky NaUKMA*. 2017. T. 191. S. 83-89.
- Savostina L. Ye. Poriadok obliku nerukhomykh ob'ektiv kulturnoi spadshchyny. Realii ta perspektyvy. *Pratsi naukovo-doslidnoho instytutu pamiatkoznavstva doslidzhen*. Kyiv, 2012. Vyp. 7. S. 322-335.
- Savostina L. Ye., Popelnytskyi O.O. Problemy formuvannia Derzhavnoho reiestru nerukhomykh pamiatok Ukrainy. *Pratsi naukovo-doslidnoho instytutu pamiatkoznavstva doslidzhen*. Vinnytsia, 2011. Vyp. 6. S. 504-513.
- Semenchuk A.O. Teoriia i praktyka nabuttia statusu «pamiatky» ob'ektom kulturnoi spadshchyny. *Pratsi Tsentru pamiatkoznavstva*. Kyiv, 2012. Vyp. 21. S. 11-17.
- Dokumentacja ewidencyjna. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konserwator*. URL: <https://konserwator.nid.pl/dokumentacja-ewidencyjna>.
- Dr hab. K. Zalasinska: wyrok TK musi być przyczynkiem do dyskusji o kwestiach ustrojowych w ochronie zabytków. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/dr-hab-k-zalasinska-wyrok-tk-musi-byc-przyczynkiem-do-dyskusji-o-kwestiach-ustrojowych-w-ochronie-zabytkow/.
- Główczewska A. Wpis indywidualny a wpis obszarowy do rejestru zabytków w świetle wybranych przykładów z orzecznictwa sądów administracyjnych. *Studia Iuridica Toruniensia*. T. XXVII. P. 59-76.
- Karcz-Kaczmarek M. Ochrona zabytków nieruchomych jako zadanie samorządu terytorialnego. *Zagadnienia wybrane*. P. 397-412.
- Kozień A. Pogranicza ochrony zabytków nieruchomych oraz dóbr kultury współczesnej w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. *Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ*. 2019. № 1. P. 132-148.
- Kryteria wyboru ustalone przez Radę Ochrony Zabytków. *PREZYDENT.PL. Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*. URL: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/polityka-historyczna/pomniki-historii/kryteria-wyboru>.
- Kwiatkowska-Kopka B. Pomnik historii – i inne formy nobilitacji zabytku jako priorytety na rzecz powszechnego dostępu do dziedzictwa i jego promocji. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation*. 2015. № 43. P. 98-109.
- Lorek A. Czym jest zabytek i jakie są jego rodzaje? *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/czym-jest-zabytek-i-jakie-sa-jego-rodzaje/.
- Ochrona zabytków – aspekty materialnoprawne i procesowe. *Studium Konserwatorskie / red. K. Zalasinska*. Warszawa, 2021. 278 p.
- Pomniki historii. *Narodowy Instytut Dziedzictwa*. URL: <https://nid.pl/pomniki-historii/>.
- Poniatowski P. Pojęcie zabytku w przepisach karnych ustawy z 23.07.2003 r. O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – problemy interpretacyjne i (nie)zgodność z zasadą nullum crimen sine lege certa. *Palestra*. 2021. № 4. URL: <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/4-2021/artukul/pojecie-zabytku-w-przepisach-karnych-ustawy-z-23.07>.

2003-r.-o-ochronie-zabytkow-i-opiece-nad-zabytkami-problemy-interpretacyjne-i-nie-zgodnosc-z-zasada-nullum-crimen-sine-lege-certa.

26. Poradnik Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. *Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Krakowie*. URL: <https://www.wuoz.malopolska.pl/poradnikmwkz/>.

27. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. *OpenLEX*. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prowadzenie-rejestru-zabytkow-krajowej-wojewodzkiej-i-gminnej-17710010>.

28. Skreślenie z rejestru zabytków. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/skreslenie-z-rejestru-zabytkow/.

29. Skutki decyzji o wpisie do rejestru zabytków. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/sutki-decyzji-o-wpisie-do-rejestru-zabytkow/.

30. Świdrak M. Jak młody może być zabytek? Przesłanki normatywne do stwierdzenia „dawności” zabytków nieruchomości. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*. 2017. № 3. P. 87-94.

31. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. *OpenLEX*. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/ochrona-zabytkow-i-opieka-nad-zabytkami-17051617>.

32. Witwicki M.T. Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków. *Ochrona zabytków*. 2007. № 1. P. 77-98.

33. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Krakowie. URL: <https://www.wuoz.malopolska.pl/>.

34. Wpis do rejestru zabytków. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/wpis-do-rejestru-zabytkow/.

35. Zadania własne samorządu gminnego w obszarze ochrony zabytków. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/zadania-wlasne-samorządu-gminnego-w-obszarze-ochrony-zabytkow/.

36. Zadania własne samorządu powiatowego w obszarze ochrony zabytków. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Samorząd*. URL: https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/zadania-wlasne-samorządu-powiatowego/.

37. Zalaśńska K. Prawna ochrona zabytków nieruchomości w Polsce. Warszawa, 2010.

38. Zasady ewidencjonowania. Cel i zakres ewidencji. *Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konserwator*. URL: <https://konserwator.nid.pl/zasady-ewidencjonowania>.

UDC 94(438):719]:340.5(438:477)

THE DEFINITION OF «CULTURAL HERITAGE SITE» IN THE LEGISLATION OF POLAND AND UKRAINE

Varian Oksana – deputy director at Zaporizhzhia regional center for the protection of cultural heritage, Zaporizhzhia

The legislation on the protection of cultural heritage of the Republic of Poland is considered in a comparative aspect with the legislative norms of Ukraine. An analysis of the heritage registration at the level of the state, voivodeship, and commune was carried out. The Ministry of Culture and National Heritage of the Republic of Poland keeps records of national heritage monuments. The voivodeship conservator of monuments records monuments in the heritage register, which is actually an analogue of the Ukrainian category of monuments of local importance. The voivodeship conservator also keeps records of all monuments in the territory of his jurisdiction. The accounting of monuments at the level of the commune (local self-government body) includes all monuments located on the territory of the commune – included in the voivodeship heritage register and those not included in the heritage register. Polish legislation defines a monument as an immovable property or movable property, their parts or teams, which are the work of man or associated with his activity and constituting a certificate of past age or an event whose conduct is in the social interest due to the possessed historical, artistic or scientific value. Types of value actually meet the criteria for recognition of the object as a monument of cultural heritage. Special criteria for including a monument in the register have not been developed. Polish legislation offers a fairly detailed classification of cultural heritage monuments. Among the norms of the Polish legislature on the protection of cultural heritage that can be implemented in Ukrainian legislation, we highlight the following. First, it is the presence of a single state department for the protection of cultural heritage for all types of monuments, which is a separate structural unit. Second, it is a maintaining lists of all objects of historical and cultural heritage within the administrative unit. Third, it is an inclusion of all objects of cultural heritage in spatial development plans, including those that are outside the heritage register. Next, it is an introduction of temporary protection of monuments before their inclusion in the register and the right of state bodies for the protection of cultural heritage to stop work on a monument that is not entered at the heritage register. And, finally, introduction of preferential taxation for owners or users of cultural heritage sites.

Key words: cultural heritage site, heritage registration, heritage register, criteria for selection of heritage sites, protecting the heritage, territory spatial planning.

Надійшла до редакції 20.11.2023 р.